K emocionálnosti interjekcí

Josef Štěpán
Peroutkova 1760/19, 150 00 Praha 5
stepan.josef@centrum.cz

Towards the emotionality of interjections

ABSTRACT: The article delimits emotionality and presents a brief survey of research of emotional interjections. The methodology of the research (the issues of classification of the semantic field of emotionality, semantics of interjections, selection of the analysed texts) is outlined. The core of the paper consists in the characteristics of the five basic types of emotions, described on the basis of the material of interjections: (1) psychical states, e.g. pleasure-displeasure, joy, sadness, relief, surprise etc., (2) egoistic emotions (e.g. fear), (3) altruistic emotions (e.g. liking-antipathy, mistrust, admiration, wrath etc.), (4) esthetical emotions (beauty, disgust), (5) ethical emotions (e.g. pity). The sixth part of the article investigates the displays and consequences of emotions (for example, laughing and crying are expressed by onomatopoeic interjections. The general conclusions of the paper are represented by the findings that emotional interjections often have no inherent meaning, but these interjections are usually polysemic (as one interjection expresses more emotions, e.g. *ach, bože*), and that some emotions are expressed by a number of synonymous interjections (e.g. 'joy' *jupí*, *juchú*, *ach*, *joj*, *jé*, *páni*, *bože* etc.).

KEY WORDS: derived (secondary) interjections, emotions, interjection, underived (primary) interjections

KLÍČOVÁ SLOVA: odvozené (sekundární) interjekce, emoce, interjekce, neodvozené (primární) interjekce

0. ÚVOD

Cílem článku je zabývat se emocionálností interjekcí. Emocionálností rozumíme bohatě rozrůzněnou citovou stránku duševního dění včetně pocitů. Je to hierarchizovaný systém emocí (citů) silnějších i slabších a ty jsou ztvárněny zvláštním chováním člověka a také jazykově nejrůznějšími formálními prostředky. Vycházíme od klasifikace těchto emocí a zajímá nás jejich jazykové ztvárnění (vyjádření) pomocí citoslovcí (interjekcí)[1] a jejich okolí (kontextu a situace); motivací příspěvku je ukázat, že jazykové ztvárnění emocí se podstatně liší od jazykového (myšlenkového) ztvárnění (zpracování) předmětů mysli (denotátů), kterým se zabýváme ve svých syntaktických pracích. Emocionální interjekce jsou z formál-

[1] Většina emocí je jazykově ztvárněna právě interjekcemi, mnohé emoce ovšem tak ztvárněny nejsou (např. žárlivost), ty ponecháváme stranou. Jiné emoce jsou sice ztvárňovány interjekcemi, ale tyto emoce lze obtížně zařadit do systému, protože jsou mnohoznačné, např. emoce rozčilenost může znamenat 'hněv, roztrpčenost, dojetí', další mnohoznačné emoce roztrpčenost, rozhořčenost, podrážděnost, popuzenost atd.

ních (jazykových) prostředků nejvhodnějším materiálem pro popis citů (emocí). Jde o složitou problematiku třídění emocí, jejíž uchopení musí mít některá omezení, která vycházejí z toho, že článek je lingvistický a nikoli psychologický. O těchto omezeních se zmíníme v této úvodní části.

Nejprve si stručně a výběrově všimněme výzkumu emocionálnosti v lingvistické bohemistice. Především půjde o emocionální interjekce.

Zahraniční i tuzemská odborná literatura o emocionálnosti je především psychologická[2] a filozofická a je velmi rozsáhlá, méně často lingvistická, a to kognitivně lingvistická a etnolingvistická; pro nedostatek místa tuto literaturu o emocionálnosti necháme při detailním popisu interjekcí stranou.

V české gramatice se zkoumá zpravidla kognitivnost, tj. vztah mezi jazykovými prostředky, jejich formou a významem, na jedné straně a kategoriemi myšlení a myšlenkovými obsahy a konstrukcemi na straně druhé. O vztahu kognitivnosti a emocionálnosti srov. F. Daneš (1990). Emocionálnost se nejčastěji popisuje v morfologii u slovního druhu interjekce. Podrobná klasifikace emocionálních interjekcí O. Uličného (1986: 242n.) na základě jednotlivých emocí, s čímž jsme se dosud v české lingvistice nesetkali, byla pro nás inspirací při psaní tohoto článku, lišíme se ovšem v tom, že vycházíme z jinak hierarchizovaného a více diferencovaného systému emocí. Pojetím interjekcí v mluvnicích a slovnících se zabýval M. Vondráček (1998). S emocionálními interjekcemi pracuje stručně J. Táborský (2010: 300), který v jejich rámci zdůrazňuje tzv. tabuové interjekce (urážlivé, vulgární). Termín emocionální interjekce nepoužívá E. Kleňhová (2011: 249n.), protože vychází z interakčního (ne strukturního) pojetí jazyka a vytváří si své nové termíny. M. Vondráček (2013: 532n.) považuje interjekce za pojmově nečleněné výpovědi (větné ekvivalenty) a v rámci jejich funkčního třídění se zabývá podrobněji než J. Táborský interjekcemi emocionálními. Nejnověji se interjekcím (také emocionálním) věnovala za pomoci korpusové analýzy M. Krzempek(ová) (2015). Emocionálnost se méně často popisuje v syntaxi, srov. monografii M. Grepla (1967), která byla podnětem pro referáty R. Mrázka, R. Zimka, E. Buráňové-Benešové, M. Zatovkaňuka, V. Strakové, L. Uhlířové a dalších o emocionálních postojích (Grepl 1980).

V textové lingvistice se u replik popisuje překvapení, city a duševní stavy mluvčího (Müllerová 1979: 86, 88n.), emotivní funkce z Jakobsonova modelu (Čmejrková 2013: 45n.) apod.

Teoreticky a obecně lingvisticky o emocionálnosti srov. B. Volková (1992), kde uvedena další literatura. Nejnověji o lexikálním vyjadřování emocionálnosti v němčině a češtině je kniha H. Bergerové, L. Vaňkové et al. (2015).

Blízko k emocionálnosti má pojem expresivnost, který se užívá v současných českých gramatikách, stylistikách a slovnících častěji. Chápe se zpravidla jako citové zabarvení, někdy jako vyjádření nejen citového, ale i hodnotícího a volního vztahu mluvčího ke sdělované skutečnosti. Zmiňme jen zásadní monografii o expresivnosti slov J. Zimy (1961), kde je starší literatura o expresivnosti.

V tomto příspěvku se nebudeme zabývat emocionálními interjekcemi teoreticky.[3] Nepracujeme s introspekcí. Budeme popisovat tyto interjekce empiricky,

---

[2] Emocionálnost bývá zařazována do nevědomí hlubinné psychologie (Rollo 1993: 9). Nacházíme ji nejen u člověka, ale i u dalších živočichů; např. ptáci mají jiné zvuky při vyjádření radosti z uhájení stanoviště, jiné při vábení a varování.

[3] Upozorňujeme jen na to, že naší oporou je Slovník věcný a synonymický J. Hallera (1977), který podrobně rozlišuje jednotlivé city (emoce) a jejich významové odstíny. Vedle tohoto lingvistického díla je závažné i psychologické pojetí emocí u M. Nakonečného (2000), jenž ukázal,

a to na vlastním materiálu, který jsme shromažďovali dlouhodobě, protože jde o slovní druh nejméně frekventovaný v jazyce (Ludvíková 1985: 96).[4] Usilujeme tak o dílčí příspěvek k výzkumu složité problematiky jazykového ztvárňování emocí v češtině.

Náš přístup je strukturalistický, jde o příspěvek systémové lingvistiky, protože se zabýváme strukturní lingvistickou analýzou emocionálních interjekcí, které jsou do značné míry konvencionalizovány, třebaže se jich užívá převážně ve spontánní reakci. Vycházíme z toho, že interjekce fungují na třech jazykových rovinách simultánně: na rovině fonetické (grafické), morfologické a syntaktické. Na syntaktické rovině jde o větné ekvivalenty, které nejsou začleněny do věty ani jako větný člen (Štěpán 2012: 73) ani jako souvětný člen (Štěpán 2013: 16, 20), jsou tedy asyntaktické, juxtaponované, z jiného hlediska jsou do věty vloženy, jak ukazuje i latinský název *interjekce*, tj. vložky (*intericiō*, tj. vkládám). Ve slovní zásobě mají emocionální interjekce zvláštní postavení, protože nemají jasný sdělovaný obsah, nevyjadřují pojmy, nýbrž jen jazykově ztvárňují emoce (city, pocity), a proto jejich význam není vyhraněný, také jejich forma není ustálená, proměňuje se, má často expresivní hláskový sklad odlišný od ostatní slovní zásoby. Proměnlivost formy na různých místech jen naznačujeme. Stranou necháváme skutečnost, že emoce jsou jazykově ztvárněny frazémy, srov. *„**Hrom aby do toho!**“ vzkřikl vztekle* (Caha 27).

Popis emocionálních interjekcí v jazykovém systému (langue)[5] je velmi obtížný, protože tyto interjekce jazykově ztvárňují emoce (city, pocity) především v určitém okolí (kontextu a situaci). Např. interjekce *ach* je sémanticky téměř prázdným signálem emocionálnosti, různé její druhy emocionálnosti jsou vyjádřeny explicitně teprve ve větném kontextu nebo prostřednictvím situace a intonace, jak ukážeme v dalším výkladu. Tato interjekce je velmi polysémní.

Méně často emocionální interjekce samy o sobě vyjadřují emocionálnost zcela inherentně, tj. podržují si platnost emoce i bez ohledu na okolí, např. *jupí* vyjadřuje radost, *tsss* pohrdání, *mňam* libost z dobrého jídla.

Mnoho interjekcí není prázdným signálem emocionálnosti, jazykově ztvárňují emocionálnost poloinherentně, což znamená, že stejné interjekce označují různé emoce v závislosti na okolí a tyto emoce jsou lexikálně v kontextu ztvárněny. Např. interjekce *fuj* označuje emoci ošklivost v dokladu *„**Fuj!** Bylo to ošklivé!“*, ale v jiném dokladu také leknutí *„No **fuj**, já jsem se lekla!“* (Toulová 74) atd. Jde zde o interjekci polysémní.

že existují různá psychologická vymezení jednotlivých emocí; zabýval se i biologickou a kulturní stránkou emocí, jejich vnějšími projevy, a to v obličeji (mimika) a pohyby těla (kinezika) (s. 138). Stranou nechal jazykové ztvárnění emocí.

[4] Interjekce ovšem stojí, jak známo, na počátku fylogenetického i ontogenetického vývoje jazyka člověka, srov. např. M. Hildebrand-Nilshon (1980: 206n., 245n.), L. S. Vygotskij (1970: 106), J. Štěpán (1980: 207).

[5] Jsou přechody mezi interjekcemi a jinými slovními druhy, např. k částicím (Vondráček 1998). Lze užít testu: zatímco interjekce jsou větným ekvivalentem, částice jím nejsou.

Všechny emoce u konkrétní interjekce však vždy lexikálně vyjádřeny být nemusí. Např. v dokladu *„**Jé!** My máme novou pipinku!" zaradoval se Pepík* (Hudečková 65) vedle lexikálně vyjádřeného emocionálního významu 'radost' je přítomen i emocionální význam 'údiv, překvapení', popř. i další, které nejsou vyjádřeny lexikálně, tedy explicitně, jsou však implicitně přítomny v interjekci.[6] V tomto příspěvku, který je lingvistický a nikoli psychologický, však vědomě abstrahujeme od těchto doprovodných implicitních významů a soustřeďujeme se především na explicitní lexikální vyjádření emocionálních významů v tom kterém dokladu. Kdybychom brali v úvahu i implicitní významy, popis by byl značně složitý. Při zařazování dokladů s emocionálními interjekcemi je třeba k jednotlivým emocím však postupovat velmi obezřetně, protože explicitní lexikální vyjádření emoce v kontextu interjekce nemusí ještě vždy něco vypovídat o jejím emocionálním významu, srov. *„**Panečku**, tak ty neznáš kombuchu?" zděsila se nad mou neznalostí* (Hattala 96). Lze zde asi těžko uvažovat o interjekci strachu, ale spíše o interjekci údivu nebo podivení se.

Metodologicky čisté, ale technicky zatím nemožné je zkoumání interjekcí v autentických mluvených textech.[7] Nejsoučasnější beletristické texty se liší od beletristických textů předcházejících vývojových období jazyka v tom, že některé žánry beletrie poměrně autenticky zachycují mluvenou češtinu. Širší veřejnosti neznámí spisovatelé dnes užívají autentickou mluvenou češtinu v různých komunikačních situacích. Ale už J. Škvorecký usiloval o autenticitu vyjádření, proto porušoval jazykové normy a užíval běžně mluvenou češtinu (Štěpán 2011a: 6). Psané texty tak mohou být pramenem zkoumání mluvené češtiny. Na rozdíl od autentických mluvených textů, které se v komunikaci obtížně získávají (mluvené elektronické korpusy mají dosud malý rozsah a i v těch jsou interjekce velmi řídké) a u nichž musí lingvista introspektivně doplňovat lingvistickou charakteristiku interjekcí, v beletristických dialogických textech je tato charakteristika už zpravidla uvedena autorem beletrie, který profesionálně pracuje s jazykem, a proto mnohdy postihuje jemné odstíny emocí, jež se běžnému mluvčímu mohou zdát nadbytečné. Spisovatel se obvykle vyjadřuje i ke zvukové stránce jazykového projevu a tedy interjekce, k tónovému průběhu. Např. u spisovatelky A. Vedralové (2012) interjekce *oh* po zvukové stránce polyfunkčně vyjadřuje lítostivost, vinu, úlevu, leknutí, potěšení, zděšení. Třebaže se mnozí spisovatelé současné prózy snaží, aby postavy hovořily jazykem blízkým čtenářům, ne vždy však jde o autentické zachycení jazyka, ale prvořadý je v nich příběh, srov. romány pro dívky a pro ženy (Š. Junková, V. Kabátová, H. Longinová).

Jak už jsme uvedli, emocionální interjekce nemají svou formu ustálenou, je proměnlivá, což souvisí s jejich fungováním v mluveném jazyce, a proto jen od formy nemůže vycházet jejich klasifikace. Směřujeme k jazykové formě interjekcí postupem od jednotlivých emocí, které na rozdíl od pojmů nemají jasný sdělovaný obsah, náš popis je sémanticko-formální a je opačný popisu formálně-sémantickému, který je uplatňován při popisu souvětí (Štěpán 2013). Teoretickým rámcem popisu emocionálních interjekcí je tak **odrazová sémantika** (Štěpán 1986: 12n.),[8]

---

[6] O navrstvování dalších emocionálních významů u interjekcí údivu srov. J. Štěpán (2012: 74n.).

[7] Takové dialogické texty zkoumala i z hlediska názorů a citů mluvčího v rámci sémantických samostatných neoperativních replik stručně O. Müllerová (1979: 85–91). Vychází z toho, že dialog je nejen výměna slov, ale i setkávání.

[8] V této knize v seznamu odborné literatury jsou uvedeny i naše další práce při výzkumu

která postupuje od mimojazykové skutečnosti k formě[9] a která má jiné filozofické východisko[10] a metody než kognitivní lingvistika, která je antistruktralistická a introspektivní (Vaňková et al. 2005: 24n., 30n.). Současně v tomto článku ovšem uplatňujeme i popis formálně-sémantický, protože u konkrétních dokladů interjekcí se ptáme na jejich okolí, na kontext a situaci.

Navazujíce na klasifikaci citové stránky duševního dění u J. Hallera (1977: 104–359), třídíme emoce (city, pocity) do pěti základních typů: duševní stavy (oddíl 1), emoce egoistické (2), altruistické (3), estetické (4) a mravní (5). Uvnitř těchto typů popisujeme kladné i záporné, příznivé i nepříznivé emoce. Konečně uvádíme i projevy a účinky emocí (6). Zabýváme se nejen základními emocemi, jako jsou např. radost, smutek, překvapení, strach a hněv, ale i dalšími emocemi. Všechny emoce (každá má svůj samostatný odstavec) jsou uspořádány do systému tak, že spolu sousedí sémanticky blízké emoce. U mnoha emocí se uvádí v závorce za významem základním jejich významy variantní.

Vycházíme z korpusové analýzy dokladů, u nichž lze identifikovat jejich pramen (zdroj) z jazykové praxe. Jednotlivé emoce jsou doloženy především pomocí rozsáhlého elektronického korpusu psaných textů SYN v jeho třetí verzi z února 2015, pomocí korpusu, který obsahuje 2 232 miliónů textových slov a který už umožňuje popsat jemné významové rozdíly emocí (u tohoto velkého korpusu se v závorce u dokladu už neuvádí SYN).[11] Dále jsou tyto emoce ilustrovány doklady interjekcí z korpusu dialogů psaných původních českých prozaických textů autorů narozených od roku 1920, kteří jsou uvedeni v závěru článku (u každého dokladu je v závorce uveden jeho autor). Dosavadní lingvistické popisy interjekcí vycházely z příkladů, v nichž emocionální význam interjekcí byl ztvárňován zpravidla také jejich okolím mimo text, tedy situací. Náš elektronický korpusový materiál je rozsáhlý a obsahuje doklady, v nichž emoce jsou vyjadřovány často i okolím interjekcí v textu, tedy kontextem, a to konkrétně výrazem, který svým lexikálním významem podporuje emocionální význam interjekce a který tedy nazýváme podpůrným výrazem s lexikálním významem emocionálnosti. Tímto podpůrným výra-

---

neurčitých kvantitativ, prostoru, posesivity a času z hlediska odrazové sémantiky, v nichž se rozlišuje kognitivní obsah a jazykový význam.

9 Při vnímání mimojazykové skutečnosti se v rámci poznávacího (odrazového) procesu ukončeného řečovým vyjádřením uplatňuje, jak známo, vedle sluchu, kterým vnímáme emoce jazykově ztvárněné interjekcemi, také zrak (lidské oko je schopno rozlišit několik tisíc barevných odstínů, ovšem jen velmi málo z nich mají v jazycích menší či větší počet adjektivních pojmenování pro základní barvy), srov. J. Štěpán (1983: 22).

10 O tomto našem východisku srov. J. Štěpán (1978).

11 Domníváme se, že existence velkých objemů dat ještě nezakládá korpusovou lingvistiku jako novou lingvistickou subdisciplínu. Je to na rozdíl od lingvistiky introspektivní lingvistika spočívající na analýze rozsáhlého jazykového materiálu. I taková empirická lingvistika ovšem jistou teorii mít musí, srov. J. Štěpán (2011b: 155). V lingvistice ovšem ne vždy můžeme vycházet z elektronických korpusů. Např. při zkoumání onomatopoických interjekcí jsme tyto korpusy nemohli použít, protože jsme nevěděli, jaké interjekce vlastně budeme hledat; proto jsme zvolili dlouhodobou excerpci současné původní české prózy (Štěpán 2016: 4).

zem bývá adverbium, substantivum, sloveso v určitém tvaru, zřídka adjektivum; např. polysémní interjekci *jé* můžeme identifikovat s různými významy, a to jako interjekci s emocionálním významem 'nadšení' pomocí podpůrných výrazů *nadšeně, s nadšením*, ale také *nadchl se*,[12] a odlišit ji tak od interjekce *jé* s významem 'překvapení'. Řidčeji je v dokladech emocionálních interjekcí popsána emocionální mimika a kinezika, tedy okolí interjekce mimo text (situace), např. *kroutit, vrtět hlavou* při popisu 'nevěřícnosti'.

Některé emoce se vyjadřují velkou škálou rozdílných emocionálních interjekcí; u těchto významů proto uvádíme celé věty, a to na prvním místě doklady na inherentní emocionální významy interjekcí (radost *jupí*). Za nimi následují emocionální interjekce bez inherentní sémantiky, jež nacházíme i u jiných emocí; jsou to interjekce neodvozené (primární) (např. *ach*) a interjekce odvozené (sekundární), mezi nimiž své postavení stále mají interjekce odvozené od náboženských výrazů (*jé<jéžiš*) vedle výrazů sekulárních (*páni*). Stranou necháváme vulgární emocionální interjekce. Uvádíme i paralingvální zvuky[13] a dále nelexikalizované lingvální prostředky, jako jsou neartikulované zvuky, které vždy nemusí být považovány za interjekce. Za větnými doklady pro nedostatek místa uvádíme jen výčet jednotlivých emocionálních interjekcí už bez větného kontextu. Popisujeme také víceslovné interjekce, které jako celek jazykově ztvárňují emoce, např. *pane jo* překvapení; jindy jde o kombinace samostatných emocionálních interjekcí (*ach bože, no bože,* aj.), kombinace emocionálních a kontaktových interjekcí odpověďových a pozdravových (*ach ano, no ne, no nazdar*).

Abychom mohli postihnout co nejširší spektrum emocionálnosti, museli jsme zredukovat doklady interjekcí, v nichž bývá specifický hláskový sklad odlišný od jiných slovních druhů, stranou proto necháváme někdy méně a jindy více variant interjekcí, u nichž dochází k opakování hlásek (např. u interjekcí *jé, ach,* paralingvální zvuk *hm*), které mají krátké i dlouhé samohlásky (např. *Ježíš, Bože,* psáno i s malými písmeny) nebo které jsou i nejsou spřežkami (např. *panebože, panejo*). **Synchronní kodifikace**,[14] která právě u interjekcí je problematická, ve Slovníku spisovného jazyka českého (Havránek ed.) a Slovníku spisovné češtiny (Filipec – Daneš eds.) neuvádějí některé emocionální významy interjekcí, jež máme v tomto příspěvku díky velkému korpusu. Slovník spisovného jazyka českého neobsahuje některé interjekce (např. *jupí, blé, pane bože*), některé považuje ještě za tvary substantiv (*páni, bože, k čertu, lidičky*) nebo za příslovce *(běda)*, které mají ovšem platnost citoslovečnou, všechny tyto výrazy považujeme už za emocionální interjekce a popisujeme je.[15] Mezi oběma slovníky jsou rozdíly v pojetí, např. starší SSJČ určuje výraz *nu* jako interjekci, SSČ jako částici. Přikláníme se celkově k novějšímu pojetí interjekcí v české lingvistice.

---

[12] Výraz s lexikálním významem emocionálnosti ovšem často u interjekce nebývá podpůrným výrazem pro ztvárnění její emocionálnosti, např. v dokladu *„**Á**, to jste vy," řekla cize, „co chcete?"* (Kačírková 166) emocionální adverbium *cize* vyjadřuje způsob promluvy.

[13] O paralingválních zvucích ve vztahu k psanému jazyku a o jejich systémovém začleňování do zákonitostí dané jazykové soustavy češtiny a angličtiny psal podrobně J. Vachek (1981).

[14] Z hlediska diachronního je třeba upozornit alespoň na to, že od interjekce náboženského výrazu *Ježíš!* vznikla jako varianta odvozená interjekce *Jé!,* takovou interjekci už synchronně popisujeme samostatně mezi interjekcemi odvozenými.

[15] Tvar *pane* už chápe SSJČ jako interjekci, ačkoli je méně frekventovaná než *páni.*

Je třeba v závěru úvodní části článku zdůraznit, že vlastní následující jádro článku je podrobným empirickým popisem uvedených šesti základních typů emocí (oddíly 1–6). Chceme dále ukázat, že jednotlivé emoce se vyjadřují interjekcemi jednak tak, že formálně stejná interjekce se často opakuje u různých emocí a je tedy polysémní, jednak uvnitř jedné emoce bývá někdy více formálně rozdílných interjekcí s podobným významem, a jsou tak více či méně synonymní.

1. EMOCE JAKO DUŠEVNÍ STAVY

1.1 Stavy libosti a nelibosti

Libost (potěšení, rozkoš, slast, těšení se z čeho, milování něčeho, pochvalování si) se vyjadřuje interjekcí s inherentním významem *„**Mňam**, to je pochoutka,“ libuje si pes Denda* s variantou *ňam.* Ztvárňuje se především interjekcemi neodvozenými: časté *„**Ach**, drahoušku,“ potěšeně jí stiskla ruce* – časté *„**Ách**,“ slastně přivíral oči* – (Moučková 118), *„**Ej**, to by se mi líbilo!“ protáhl Osvald na celou ulici* (Polách 153), *„**Jů**, opravdu je tenhle pejsek jenom můj?“ těší se z živého dárečku dvouletá Terezka* – *Ach, jak milovaly ty noci.* – *„**Joj**, pěkné to bylo,“ pochvaloval si František* – *Á, čajíček, pochvaloval si,* dále *jó.* Libost vyjadřuje také neartikulovaný zvuk *áááá.* Libost se týká různých smyslů (hmat, čich aj.): *[s]tojím ve sprše spojený s jednorukou ženou a ta mne mydlí a drhne kartáčem. „**Óóch! Óóch! Áách! Jaj!**“* (Kremlička 86), paralingvální zvuk v dokladu *„**Hmm**, tady to voní.“* Řidčeji se libost vyjadřuje interjekcemi odvozenými: ***Bože**, byl to slastný pocit.* – *„**Páni**,“ řekl Jake potěšeně* – *„**Páni**, je to tu fakt dobré,“ pochvaloval si devítiletý Sulislavák Lukáš Polák* – *„**Jéjej**,“ liboval si za pár dní* – (Konáš 101), dále *jé, jejda, ty bláho, hergot* aj.

Nelibost (znechucenost, rozladěnost, mrzutost) se vyjadřuje interjekcí s inherentním významem: *„**Hú**,“ volala, „to jsem promrzlá“* (Uličný 1986: 243). Nelibost se může dotýkat různých smyslů (hmat, zrak atd.) a vyjadřuje se interjekcemi neodvozenými (primárními): *„**Br**, to je zima,“ zvolal otec Brown,* – *„**Ále**,“ mávl oslovený znechuceně rukou.* – *„**Ach jo**,“ vzdychl Roman znechuceně* (Zink 141), paralingvální zvuk *„**Hm**, figurínu,“ zabručela Zoška mrzutě.* Dále interjekce *uf, uh, fuj, ó, oh.* Interjekce odvozené (sekundární) jsou častější než u libosti: *„**Páni**, to je smrad!“* – *„**Sakra**, to je horký, nedá se to pít“* (Žák 281), *„**Kruci**, to je nepříjemnost,“ pomyslel si Vrána o druhé pauze* – *„**Hrome**, to je zima!“,* jiné interjekce *sakryš, kristepane, krucinál* aj.

Bolest jako nelibý a nepříjemný pocit patří primárně do kategorie vnímání, ale zasahuje i do oblastí emocí a motivace. Je příznačné, že existuje právě interjekce *au* s inherentním významem ‘bolest‘, která má řadu zajímavých hláskových variant, např. *„**Áuuuuuuuuu!**“ vyhrkla ze mě spontánní a taky nečekaně dost hlasitá reakce na prudkou bolest levého kolena* (Váchal 8), a variantu *jau* s dalšími variantami, v nichž se opakují hlásky nebo dochází i k jiné jejich modifikaci: *„**Jau!** Tohle bolelo!“ zamračila se babička* (Hokeš 62) a ve stejné knize i varianty: ***jauvajs, jaů!*** (62), ***jáááůůů!*** (174), ***aúúú!*** (183), *„Nebij mě ty surovče, **áááu**, já jsem hodná!“* (Valšík 100), *„**Jáu!**“ Někdo mě zatahal za vlasy* (Vochalová 19). Právě v těchto variantách jsou různé způsoby psaní (grafického záznamu) interjekcí; v první

interjekci je „u“ psáno bez čárky i bez kroužku, v páté interjekci čárka nad „a“ a kroužek nad „u“, hned vedle je „u“ s čárkou atd. Další interjekce bolesti: neodvozené *á, ach, aj, oj, joj, ú, uh, uf*, odvozené *bože, jéžišmarjá, kruci, kruciš, sakra, achich, ouvej, hrůza*, jejich kombinace *ach bože* apod.

Nepříjemnost (protivnost, nevlídnost, trapnost) je vyjádřena hlavně interjekcemi odvozenými: ***Bože**, ten byl ale protivný!* – ***Sakra**, to je trapas* (Meca 48). Jiné interjekce *proboha, bože, ježiš, páni, jé.*

Nespokojenost: *„**Hernajs**, v tomhle kriminále člověk sedí jako v bahně.*

Nuda (otrávenost): časté *„**Ále**…“ odpověděl Kim otráveně.* – *„**Ach jo**. To je nuda.* Jiné *no, hm, pff, fuj, jé, bože, sakra, proboha, jéžiš* atd.

1.2 Štěstí – neštěstí

Štěstí (blaženost) se vyjadřuje interjekcemi neodvozenými: *„**Ach**, jak jsem šťastná!“* – *„**Och**, Herberte… Miláčku!“ vydechla blaženě.* Jiné neodvozené interjekce *ah, ó, jú, jupí, uf.* Dále odvozenými: *A ona na to, **ježíš**, to jsem šťastná, já nebudu mít žádné Rómy ve škole!* Dále *jé, kruci, páni, hrome, ach Bože* atd.

Neštěstí (smůla): časté *„**Ach**, Same,“ řekla nešťastně.* – *„**Bože**, mám já to smůlu!“* Jinak *fuj, běda.*

1.3 Radost, veselí – smutek; úleva

1.3.1 Emoce radost (veselost, rozjařenost, oživenost, rozzářenost, rozjasněnost) je jednou ze základních lidských emocí. Tato emoce má několik speciálních interjekcí s inherentní sémantikou, základní je interjekce *jupí* v dokladu *„**Jupí**, bude pohádka!“ zaradovala se* (Zemanová 94). Je příznačné, že jako u protikladné emoce bolest (viz výše 1.1) dochází i zde často k rozdílnému grafickému záznamu samohlásek při jejich opakování, jako např. *„No co? Tak má krásný čtyřčata. **Jupíííí!**“ radovala jsem se* (Heřmanová 124), *„**Jóóó**, máme to!“ radujeme se znova* (Kirschová 146), *„**Juchú!** To máme pěkňoučké počasí!“* – ***Juchůů!** Nejraději bych metala kotrmelce nebo skákala do stropu. Místo toho jsem začala radostí lítat po kuchyni* (Marounková 21), *„**Juchúú**, půjdeme dolů!“ volali malí kluci* (Emingerová 29). Sem patří i odvozená interjekce v dokladu: *„**Tralala juchajdá!**“ poskakovala Liliana radostí* (Longinová a 234). Další neodvozené interjekce radosti, které už nemají inherentní sémantiku: časté *„**Ach**, je toho habaděj,“ řekla vesele.* – *„**Ach tak**,“ rozzářila se radostí* – *„**No ne**, to je nádhera!“* (Outratová 37), jinak časté *ó, oj,* méně časté *„**Jaj!** Svoboda…“ rozzáří se žena* – dále *á, jú, jó, ej, joj,*[16] *ha, hoho, hej, hurá,* řídké *ah, oh.* Radost se vyjadřuje také neartikulovanými zvuky (nelexikalizovanými lingválními prostředky): *„A je to! To mám radost! **Uáááááá!!!**“* *„**Uáá**…**uá**…**uá**…“* (Hokeš 98), časté: *„**Áá**, my se známe,“ zvolala radostně* (Valšík 158). Odvozené

[16] Interjekce *joj* je nejen v češtině pro vyjádření nejrůznějších pocitů, ale i ve slovenštině a v ní její význam ‚radost, rozkoš, vzrušení‘ vedl k tomu, že jí byla pojmenována slovenská televizní stanice.

interjekce: časté *„**Jé**, koloběžky už běží,“ radovaly se včera děti – „**Jé**, vodotrysk,“ zavolal rozjařeně malý klouček – „**Jé**, Ferdo, já tě neviděl,“ rozjasnil se víc než jindy. – „**A jéjej**,“ zvolal oživeně* – (Mikeš 224), ***Bože**, jak skvělý pocit! – „**Hurá**, to je paráda.* Dále *jejda, páni, pane, hrome, hergot.*

Do emoce radost patří i pocit triumfu (vítěznosti, uspokojení): časté *„**Á!**“ Terry se zatvářil vítězoslavně. – **Sláva**, program se ukončil. – **Bože**, to jsem měl štěstí, že se mi podařilo přemluvit ji k odchodu.*

1.3.2 Emoce smutek se prostírá na celý obsah vědomí, proto popsat tento cit není snadné (viz níže lítost v odd. 5); je to stav jakési odevzdanosti osudu, v níž se prolíná zoufalství s okamžiky vzdoru a dalších pocitů, které jsou určeny předmětem smutku. Neexistují interjekce s inherentním emocionálním významem ‘smutek‘. Smutek je častý u paralingválního zvuku *„**Hmm**,“ odpovím smutně* (Kirschová 111), dále je u neodvozených interjekcí *„**Ach**, Janine,“ řekl smutně – „**Ach jo**, ty jsi přece trdlo,“ kroutila Elena nevěřícně hlavou* (Herzová 56), kde je smutek nebo politování, dále *ó,* u interjekcí odvozených *„**Páni**, to je smutný, Tipe,“ zavrtěl hlavou Adler. – „**Prokristapána**,“ smutně pravila Svatoslava* (Lukešová 140), *„**Bože**, to je motýlek!“ povzdechl si Rostislav smutně* – (Michalovic 34) a u kombinace *„**Och bože**, to je moc smutné.“*

Existují emoce bližší nebo vzdálenější smutku (vzdálenější se už blíží bolesti), mají společné to, že u nich převládají interjekce náboženského původu: ***Ach bože**, pomyslel si zarmouceně. – „Ale, **Bože**, co bude se mnou?“ roztesknil se Rostislav* (Michalovic 216), *„**Bože!** Na to jsem vůbec nepomyslela,“ přiznala Zora zkroušeně* (Abrahamová 113), *„**Propána**,“ vyhrkl archivář stísněně – „**Ach, bože můj**,“ zašeptal zničeně. – **Och**, jaký žal… – „**Uf**, zatracený člověk,“ doložil zdrceně, když už byl Prokop za dveřmi. – „**A sakra**,“ Nedbal se zatvářil zdrceně* (Klíma 99), *„**Ach**,“ utrápeně řekl muž. – „**Bože**, s těma dětma je trápení,“ řekla babička cukrářce* (Borovička 134), ***Páni**, ten chlap mě usouží… – **Bože můj**, co jsem tam vytrpěla – **Bože** to je trýzeň. – „**Běda** mi, co musím vytrpět?“* Další interjekce: *ježiš, hrůza* atd.

1.3.3 Emoce úleva (oddechnutí, oddychnutí, ulehčení) je zbavení se záporného pocitu a vyjadřuje se často interjekcí *uf* s tímto inherentním významem, srov. *„**Uf!**“ vylétlo z něho úlevně. – „**Uf**,“ oddechl jsem si a otřel si obličej.*[17] Patří sem interjekce neodvozená *fuj* a její varianty: *fuj tajbl, fujtajksl, tfuj* apod. Příznačná je velká škála tvarově podobných interjekcí jako *ach, och, oh, uch* (v dvojhláskových interjekcích se opakují hlásky označené grafémy *ch, h*), např. *„**Ach**,“ oddechl si Lowry – „**Och**,“ pravil Sam ulehčeně, „to všechno vysvětluje.“ – **Uch**. Ulevilo se mu trochu.*, dále častá interjekce *jé,* jinak *á, ále, no, au, jupí,* odvozené interjekce velmi časté *sakra,* méně časté *sakryš, sakrblé, safra, kruci, krucinál, hergot, bože, proboha, k čertu, páni, hrome, hrůza, hurá,* jejich kombinace *no hergot, hergot sakra, ach k čertu.*

[17] Srov. Slovník spisovného jazyka českého III (Havránek ed.), s. 947.

1.4 Neklid

Neklid (znepokojenost, rozechvělost, poplašenost, nervozita) se vyjadřuje zpravidla interjekcemi odvozenými náboženského původu: *„**Bože!** co je s ním asi?“ tázaly se nepokojně.* – *„**Proboha**,“ řekla znepokojeně Annie* – *„**Proboha**, Růžo,“ řekl JUDr. Julius Mádr tak poplašen, že ho ani nenapadlo políbit jí ruku* – (Kohout 182), *„**Proboha**, zkraťte to,“ ozval se nervózně prezident.* Jsou tu však i interjekce neodvozené: *„**Á**, moje Elizabeth,“ řekla rozechvěle a možná až teatrálně Clarissa.* – *„**Ach**, Miluše,“ odpovídala Krasava rozechvěle* – (Michalovic 31), *„**Uh – huh**.“ Janina začínala být nervózní.* Dále časté *hm*, jinak *ehm, och, fuj, aaaa, ježíši, och Bože.*

1.5 Zklamání (rozčarování) se vyjadřuje neodvozenými interjekcemi, a to nejčastěji interjekcí *ach jo*, srov. *„**Ach jo**,“ vzdychla Milada tentokrát zklamaně* (Demel 135), *ach* ve spojení s *tak* vyjadřuje rozčarování spojené s dovtípením, srov. ***Ach** tak, řekl rozčarovaně muž a bez omluvy odešel.* Dále interjekce *och, oh, á, ale,* paralingvální zvuk *hm.* Ojediněle interjekce odvozené: *„**Jé**, vy jste dva,“ prohlásil šofér zklamaně.* – ***Hrome**, to je tedy zklamání!*

1.6 Dojetí (pohnutí, zjihnutí): *„**Jé**,“ řekla Hope dojatě.* – *„**Ach** dítě, skoro jsi uhořela.“ Jiřímu se třásl hlas pohnutím* (Ciprová 58), *„**Páni**,“ vydechnu dojatě* (Miková 136).

1.7 Naděje – beznadějnost

Naděje spojená se zdrženlivým přitakáním: *„**Chm, no**,“ řekl znovu nadějeplně.*

Beznadějnost: *„**Ale**,“ mávl Kája beznadějně rukou, „bude mě pan řídící připravovat na přijímací zkoušku.“*

Zoufalství se vyjadřuje hlavně výrazy původu náboženského, a to nejčastěji interjekcemi *proboha, hergot, sakra,* např. *„**Proboha**, proč?“ podívala se zoufale.* – *„**Hergot!**“ zachraptěl zoufale.* – *„**Sakra**,“ řekla George zoufale.* Další interjekce: *bože, panebože, probůh, krucinál,* kombinace náboženských výrazů *ježišmarjá,* opakování *bože, bože, bože.* Řidčeji se zoufalství vyjadřuje interjekcí od obecného jména (*propána*). Vyjadřuje se však někdy i neodvozenými interjekcemi, a to často *ach,* např. *„**Ach** Johne,“ řekla zoufalým tónem.*

1.8 Netrpělivost – rezignace

Netrpělivost (nedočkavost) se vyjadřuje hlavně interjekcemi odvozenými původu náboženského, srov. *„**Hergot**, už to bude? Jsem netrpělivá baba.“* Dále *sakra, proboha* apod.

Rezignace (lhostejnost): ***Ej**, mávl rukou Honza a rozpovídal se.* – Časté *„**No jo**,“ řekl rezignovaně.* – *„**Ach jó**, tak dobře,“ rezignuje hoch.*

1.9 Emoce překvapení, údiv, úžas se rozlišují z hlediska psychologického, protože údiv (úžas) se považuje za vyšší intenzitu překvapení (Nakonečný 2000: 209). Z hlediska jazykového jsou však u nich tytéž interjekce, a proto jde o jeden typ interjekcí. Podrobnou klasifikaci interjekcí překvapení, údivu a úžasu na morfologické a fonetické (grafické) rovině s mnoha variantami z hlediska odvozenosti a neodvozenosti, podle domácího a cizího původu a z dalších hledisek formálních a lexikáněsémantických podal J. Štěpán (2012), proto uvedeme výběrově ve větném kontextu jen takové interjekce, které vyjadřují synonymní významy k významům ‘překvapení, údivu, úžasu‘, u odvozených interjekcí jiné nové doklady.

Překvapení (zaskočenost, ohromenost, šokovanost, zaraženost, neočekávanost), údiv (podiv (vyjevení se), úžas se vyjadřují interjekcemi neodvozenými, a to s inherentním významem *„**Á**, to jsi ty…“ řekla překvapeně* (Zábranský 252), *„**Á** pan Oberstein,“ zvolal vyjeveně Mirek* – *„**Jů**, ahoj Eli, ty ještě spíš?“ všimne si bystře mé noční košilky* (Madejová 8), *„**Jó?**“ divil se bývalý taxikář zase tím protivným tónem* – (Křenek 129), *„**Pfiíí!**“ hvízdl udiveně Dami* (Klempera 121). Jinak *ó, ach, eh, ech, uh, uch, uf, aha, joj, fíí, tss, ale, aj, hohó,* atd., paralingvální *„**C, c**,“ divil se Menachem Mendl* (Kraus 202), dále *hm.* Odvozené interjekce jednoslovné, a to časté: *„**Proboha**, ty to nevíš?“ zarazila se Varja.* – dále *„**Ježišmarjá**, co budeme dělat?“ zašeptá šokovaná babička* (Malinda 26), ***Propána**, takového gratulanta jsem opravdu nečekala!* – *„**Jéminářku**, tolik pravdy? To bych od vás ani nečekal,“ usmál se Josef* (Hokeš 54), *Je koneckonců matka, **prokrindapána!*** (Nosková 149), *„**Panečku**, to je ale fuška,“ divila se Melony,* dále *bože, panebože, proboha, hergot, jéžiš, jé, jéje, jejej, jejda, újda, jéžiš, ježíšmarjá, propána, páni, panečku,* cizího původu časté *sakra, safra,* odvozené víceslovné *„**Tý brďo**, to je tedy váha,“ ohromeně prohlásil klučík* – *„**Tý vole**, bába to myslí vážně,“ vyjevil se Miki* (Muška 91),[18] *„**Týý vado!**“ užasla Vilma* (Muška 11), ***A jejdanánky a krutibrko a cákryš**, tak zněl Alešův komentář* (Tejkalová 115), *„**Pane** jo!“ divil se Oskolupov* – *„**Pane na nebi**, co se děje, paní Augusto?“ podivila se Molly* – *„**A hrome**. To šlo ale rychle,“ podivil se učitel* – dále *ty jo, no ne, no nazdar, k čertu* atd.

2. EMOCE EGOISTICKÉ

Chlubení (chvástání) se vyjadřuje interjekcí s inherentním významem: *„Dostala jsem baroko, **hečˇ!**“ chlubí se.*

Nesmělost (rozpačitost, nejistota) se vyjadřuje paralingválním zvukem *ehm*[19] s inherentním významem: *„**Ehm**, poslyš…“ začala Daisy rozpačitě.* – *„**Ehm**…, ahoj!“ zamumlal jsem nejistě.* – *„**Ehm**…, to je dneska drahota,“ podotkl nesměle.*

Emoce strach (hrůza, zděšení, obava) je v psychologii považována za nejsložitější emoci (Nakonečný 2000). Funkcí strachu je úniková reakce, obrana před stáva-

[18] O vulgárnosti této interjekce je už možno pochybovat, protože oslovení *vole* již dříve pokleslo ve výplňkový parazitní výraz bez jakékoli obsahové náplně (Hausenblas – Kuchař 1974: 87).

[19] Detailně k písemnému zaznamenávání tohoto zvuku v češtině a angličtině připomínajícímu fyziologicky lehké zakašlání srov. J. Vachek (1981: 128n.).

jícím nebo hrozícím konkrétním nebezpečím. Vyjadřují ho především odvozené interjekce náboženského původu, srov. šest častých dokladů: *„**Ježíši**, co to je?“ špitla v hrůze Verča* – (Pospíchal 89), ***Jéžiš**, holka, ty jsi vycmrndlá!“ zděsil se děda* (Kubíková 168), *„**Panebože**,“ zhrozí se* (Kirschová 91), *„**Panebože**, jak bych mohla!“ děsím se* – (Nosková 152), *„**Proboha**,“ hrozil se starosta, „proč jsi ho neschoval?“* (Hurník 37) a *„**Proboha**, proč mi to nejde,“ vzdychl si zděšeně* – Dále *jé, jejda, Ježíšikriste, Ježišmarjá, Kristepane, Marjá, bože, probůh, krucinál, jeminkote, sakra, safraporte* atd. Řidší jsou odvozené sekulární: ***Hrůza!** Všech se zmocnil strach.* – *„**Tý vado**, co s ním?“ Blonďáček odtamtud vycouval zděšen* (Muška 127), *„**No nazdar!**“ zděsil se* (Parkánová 144), dále *běda.* Nejméně časté jsou interjekce neodvozené: *„**Uf**, teda holka, začínám mít strach. A co tvoje duše?“* (Pilzová 28), *„**Ach**, rybo,“ bojácně se ozval muž.* – *„**Oj!** Pro pět ran!“ zděsí se kuchařka.* Jinak *ó, och, br, hu, ajaj.*

K emoci strach patří také emoce leknutí, která je reakcí na náhlé, neočekávané a silné podněty. Jsou tu především nejrůznější interjekce spojené s interjekcí *fuj*, která je častá, srov. *„Myslím na* – ***Fuj**, člověče, vy jste mě vylekal!“* Častá kombinace *fujtajbl*, jiné *fujtajksl, no fuj,* modifikace, srov. *„**Tfuj**, to jsem se lekla,“ oddychla si* (Macháček 225). Dále některé neodvozené interjekce: časté ***Uf**, už jsem se lekla,* jiné *jú, hu, joj, é, oh, oho, ouvej, achich, uch* a kombinace *no ne,* např. *„**No ne**,“ polekal se. „Ty ho přece potřebuješ.“* (Henryková 200). V neposlední řadě je to bohatý repertoár odvozených interjekcí, a to odvozené hlavně náboženského původu, srov. velmi časté *„**Proboha**, nedělej to!“ polekali se.* Dále *„**Jéžiš!**“ lekla se* (Brumovská b 169), *Ježíšku, Jezusku, Ježišmarjá, Kristeježíši, Kristepane, prokristapána, panebože, hergot, božínku, krucinál, šmarjá, jemine, sakra* aj. Sekulární časté *„**Páni**, co je to za randál?“ polekala se Amelie.* – *„**Jejda!**“ polekala se Anička.* Jiné: *propána, „**Tý jó!** Tak to je průšvih, co?“ lekala jsem se* (Lažanská 69).

Emoce úzkost na rozdíl od strachu, který se zpravidla více týká přítomného vnějšího objektu, je více ve vztahu k subjektu (jeho vnitřku) a k něčemu budoucímu. Je zajímavé, že v jazyce při vyjadřování úzkosti interjekcemi je málo prostředků ve srovnání s vyjadřováním emoce radost (srov. výše 1.3.1): *„**Ach**, Jane,“ řekla tak úzkostně, že se mi sevřelo hrdlo.*

3. EMOCE ALTRUISTICKÉ

3.1 Sympatie – antipatie

Láska: ***Ach**, miluji tě, miluji.* – *„**Hm**,“ podíval se na ni láskyplně Jakub* – (Mika 62), *„**Jé**, to je láska!“* – *„Miluju tě. **Sakra**, já tě miluju!“* – ***Bože**, miloval jsem ji.*

Zamilovanost: *„**Ach**, jak jsem zamilovaná!…“*

Vášeň: *„**Ach**,“ děla vášnivě slečna Žofie* –

Nechuť (znechucení, štítivost, otřesení odporem): *„**Fuj!**“ odplivl si Ficko znechuceně* (Jaroš 130), *„**Pf!**“ štítivě pokrčila nos, „kupovaný nejím“* (Brumovská a 93), ***Brrr**, otřásl se Krabec v náhlém záchvěvu odporu* (Zink 17), *„**Kruci**, ten smrdí,“ otřásl se s odporem zvláštní agent Alan Baker* – (Jareš 110).

Nenávist jako trvalejší sociální cit: *„**Ach**, já tě nenávidím!…“* – ***Bože**, jak já nenávidím tohle místo.* – *„**Páni**, jak já ji nenávidím!“ povídám.* Jinak *proboha.*

3.2 Nedůvěra (nevěřícnost, skeptičnost) má emocionální interjekce různého původu, jež se příznačně často spojují s kroucením hlavy: *„**A kruci**,“ vrtěla nevěřícně hlavou* – (Longinová b 173). Jde také o interjekce odvozené náboženského původu: *„**Proboha** proč?“ zareagoval Ondřej nevěřícně* (Kindl 198), dále *Ježíši, krucinál,* kombinace *Pane Bože, ach Bože, Pane na nebi,* jiné odvozené sekulární *„Cos to řekla, **propána?**“ nevěřila Aranka vlastním uším* (Pošíval 126), jiné časté *„**Páni!**“ zašeptal Nick nevěřícně.* Dále *jé, lidičky* atd. Dále jsou to interjekce neodvozené: *„**Jó**,“ protáhl nedůvěřivě Vočko* – (Krnínský-Hosnedlová 61, paralingvální: *„**Hm**,“ udělal Ron nedůvěřivě.*

3.3 Obdiv: neodvozené interjekce, srov. *„**Ach**,“ vzdychl Kim obdivně.* – *„**No** ne!“ pískl Béďa obdivně.* Jiné *oh, joj,* paralingvální *hm;* víceslovné interjekce *„**Tý jo**, velká rodina,“ pronese Katka obdivně* (Macků 34), opakování *„**Ale, ale!**“ zvolal Holmes obdivně.* Odvozené původem náboženské: časté *„**Panebože**,“ vydechl obdivně.* Jiné *jé, Ježiš, Ježíšmarjá, sakra, sakryš, hergot.* Sekulární časté *„**Páni!**“ hvízdl obdivně superintendant.* Jiné *lidičky, panejo, ty vado, ty vago.*

3.4 Pohrdání (despekt) a opovržení vyjadřují inherentně tři interjekce, které se blíží interjekcím onomatopoickým, protože napodobují paralingvální zvuk, který člověk vydává při této emoci: *„**Ts**,“ odfrkl opovržlivě* (Navrátil 167), *„**Ccc**…,“ uslyšel jsem jakési pohrdlivé zasyčení* (Buberle 83), *„**Tche!**“ odfrkne si redaktorka pohrdlivě.* Slabší je inherentnost pohrdání již u častých *pche, pf,* srov. *„**Pche**,“ vyletělo z ní opovržlivě* (Korbička 55), *„**Pf**-“ řekla pohrdavě Kamilka,* dále *ph, pcha.* Jiné neodvozené interjekce: časté *„**No jo**, oni jsou takoví šašci,“ pravil o vítězích trochu pohrdavě.* Jinak *ó, fuj,* paralingvální *hm.* Odvozené interjekce náboženského původu *Panebože, Kristepane, u čerta, k ďáblu,* kombinace *„**Ach, bože**,“ ucedil pohrdlivě Ignácius.*

3.5 Nadšení (zaujetí) se vyjadřuje hlavně neodvozenými interjekcemi, které nacházíme i u jiných pocitů a z nichž tuto emoci nejvíce vyjadřují *„**Jupí!**“ volají nadšeně naši kluci* (Emingerová 65), ***Juchú!** S hlasitým nadšením jsem mu vyrazil vstříc.* Jiné časté *„**No** ne,“ zatleskala Pentlička nadšeně.* Dále *á, ó, é, jú, ou, jó, joj, ach, oh, oho, hú,* ojedinělé srov. *„**Ďjúúú!**“ plácl se pan Pinsky nadšeně do tváří.* Nadšení se vyjadřuje také interjekcemi odvozenými ***Páni**, to mě zaujalo!* (Brycz 11), *„**Jééé**, Kristýýý, já půjdu s tebou,“ nadchne se Eliška* (Kirschová 125). Jiné odvozené interjekce *propána, jéje, Ježiši, Bože;* ty bývají zesíleny výrazem *no,* srov. *„**No páni**, to nemusím ani k doktorovi, co?“ nadhodil nadšeně* – (Junková 78). Jsou tu interjekce cizího původu: starší *„**Hurá!**“ zahoří třída nadšením,* nové z angličtiny *„**Wow!!!**“ gestikuluje má sousedka nadšeně* (Kabátová 15).[20] Neartikulovaný zvuk jako nelexikalizovaný jazykový prostředek: *[n]a nás pokaždé už z dálky nadšeně volala: „**Áááá**, už jsou tady ti moji dva blbouni.“* (Fahrner 67).

[20] K této interjekci srov. podrobně M. Slezáková (2006).

Uchvácení (fascinace): *„**Ach** synu," řekl převor Robert uchváceně. – „**Ty vogo**," prohlásí fascinovaně Magor* (Čermák 230).

3.6 Hněv (rozhněvanost, zlost, rozzlobenost, naštvanost, nakvašenost, dopálenost) jako reakce na nějakou překážku se vyjadřuje především náboženskými výrazy: časté dvě interjekce *„**Proboha**, už toho kvílení nech, rve mi to uši!" zlobila se máti* (Kludská 128), *„**Sakra**," obrátila se Klárka rozzlobeně opět k Šimonovi* – (Pospíchal 172), *„**Sakra**, ty jakživo neuděláš nic pořádně," naštval se Trapper John. – „Nevím, **sakra**," odsekl jsem nakvašeně.* Další interjekce: *HYNEK (tlumeně, hněvivě): **Ježišmarjá**, co se zase děje?! – „**Krucifix!**" Drůbežář se naklonil rozhněvaně dopředu a začal bouchat pěstí na přepážku.* Jinak *hergot, hernajs, proboha, krucinál.* Dále: *„**K čertu**," dopálil se Wimsey,* jinak *hrome, páni* aj.

Vztek (zuřivost, rozlícení, běsnění) je silnější afektivní forma emoce hněv a má také bohatý repertoár odvozených interjekcí, a to časté tři interjekce: ***Hergot**, není-li tohle k vzteku! – „**Sakra**, Karle, co jsem ti udělal, že sis musel stěžovat u našeho generála?" běsnil Radimův hlas ze sluchátka* – (Pavlíčková 41), *„**Sakra!** To mi tak ještě scházelo!" rozlítím se* (Kludská 187), *„**K čertu**," pomyslel si vztekle Potter.* Dále *„**Hrome**," rozzuřil se Velčaninov* – Jiné *Bože, kruci, krucinál, hernajs, hanba.* Interjekce neodvozené: *pche.*

4 EMOCE ESTETICKÉ [21]

Krása (báječnost, hezkost, pěknost, rozkošnost, roztomilost) jsou pojmenovány podpůrnými výrazy, které jsou v okolí interjekcí neodvozených: *„**Jé**, tady je to krásný!" – „**Ó**, to je krásné!" – „**Ách**…to je krásné…!", „**Och**, ten je hezký!" – „**Jú**, ten je roztomilej!"* , jinak *oj, joj,* i odvozených: *Já si říkala: **Bože**, ten je rozkošný! – [r]ozhlédnu se a říkám si: „**Sakra**, to je pěkné." – **Propána**, to je báječné, že vás zas vidím.* Jinak *jej, jéje, jejda, ježíš, bože, panebože, ježíšmarjá, páni, panečku* atd.

Nádhera: ***Á!** Nádhera, to je nádhera.* Jinak *ó, oj, jé, ha, páni.*

Emoce hnus (škaredost, ošklivost, příšernost) je nelibým tělesným pocitem, který patří do kategorie vnímání, člověk hnus prožívá, když si něco oškliví; hnus je reakcí na škaredé, ohavné. To ho posunuje z oblasti vnímání do oblasti emocí a motivace. Tento inherentní význam má interjekce *blé,* srov. *„Čufty, **bléé**," zkroutí Berenika hbitě rty do dotčené podkůvky* (Vrbová 14), častá je interjekce *fuj,* srov. *„**Fuj**, jak ohavné, slečno Michaelo," přidal se Rosťa* (Březinová 94), *„**Fuj**, teď vypadáš příšerně",* její různé modifikace *fujtajskl, tfuj, pfuj* atd. (nacházíme je i u 'leknutí', viz výše). Vyjadřuje se i dalšími interjekcemi neodvozenými: ***Fi!** omdlévám hnusem! – „**Brr**, tady je hnusně!" ulevil si brankář Sparty. – „To je i můj názor. **Uf** – hnus!"*, jinak *ach, oh,* dále odvozenými: ***Bože**, to je hnus. – „**Páni**, to je hnus," řekl* aj.

---

[21] Následující estetické emoce jsou velmi obecné, vyvolávají je libé a nelibé pocity; v kontextu u interjekcí vystupují do popředí i významy 'obdiv', 'nadšení', 'překvapení' aj.

5 EMOCE MRAVNÍ

Lítost, která jako krátkodobý duševní stav je ve vztahu k emoci smutek, srov. výše 1.3.2, se vyjadřuje zpravidla kombinací interjekcí *„**Ach jé**,“ zalitoval jsem, „nečekal jsem ji tak brzo.“* Dále *ach bože.* Neodvozené *„**Och**, to je mi líto!“* Jinak *ó, oh.* Odvozené *„**Jé**, to je škoda, tam jsem chtěla jít!“ zalituje první pedagožka.* Dále *sakra, bože, k čertu* aj.

K emocím patří i vina, která je v psychice vyvolávána, když jedinec nedodrží morální normy, s nimiž se ztotožnil: *„**Ach**, pocit viny!“* – *„**Ježiš**, promiňte,“ omlouvala se provinile* (Brumovská a 13). Dále *oh, bože* aj.

6 PROJEVY A ÚČINKY EMOCÍ

Dosud jsme uvedli pět typů, kdy se emoce (city a pocity) vyjadřují interjekcemi. V závěru je třeba upozornit i na to, že se emoce vždy nevyjadřují jen interjekcemi, ale i ve vnějších projevech těla mluvčího. Emoce se projevují v jeho tváři u šklebení (pitvoření, křenění apod.) a mračení (zachmuřenost) a především ve vydávání zvuků nejrůznější kvality, které se jen navrstvují na emocionální promluvu při vzdychání, sténání (kvílení), které bývá spojeno např. s bolestí, při vzlykání (štkaní), při naříkání (hekání, kňourání, postesknutí, kňučení, stěžování) a bědování (hořekování, lamentování, úpění), u nichž se projevuje žal, při křiku (řvaní, hulákání, výskání, ječení, pištění, halekání, vřískání, vřeštění apod.), při jásotu (plesání), kdy se hlasitě projevuje radost, veselí a nadšení, při klení (hromování, sakrování), u něhož se projevuje rozčilenost a nespokojenost, hubování (zlobení, hudrování, láteření, durdění, kárání, hučení, soptění aj.), nadávání (osopení se na někoho, oboření se, vyjetí aj.), osočování (nařknutí, obvinění, očernění atd.).

Zřídka se emoce projevují jako paralingvální zvuky, které jsou mluvčími napodobovány jako zvukomalebné (onomatopoické) interjekce, a to při smíchu a pláči, popř. při jiných projevech emoce (úpění jako druh bědování). Takové zvuky jsou už lexikalizovanými jazykovými prostředky a jde o interjekce.

Smích (chechtání, řehtání, tlemení) se projevuje stažením obličejových svalů, které je doprovázeno charakteristickými paralingválními zvuky, srov. ***Chacha**, zasmál se Rudolf* – *„**Ha ha!**“ Leto se zasmál.* Z rozsáhlé problematiky upozorňujeme na to, že J. Vachek (1981, s. 127) zřejmě na základě konvencí ztvárnění smíchu v krásné literatuře liší smích podle pohlaví a věku osoby: mužský smích *chacha* (s dubletou *haha*), ženský spíše *cheche* (*hehe*), smích mladých děvčat *chichi* (*hihi*). Zdá se však, že situace je složitější. Existuje smích nejrůznější kvality, který už ovšem nemá speciální interjekce jako smích krátký, rychlý, hrubý, afektovaný, sarkastický, hysterický, zlostný, zalykavý, bublavý, nucený, křečovitý, hořký, hurónský, pohrdavý, rozpačitý, výsměšný, jízlivý, chrčivý, se slzami atd.

Pláč (plačtivost, lkaní) bývá doprovodným projevem smutku a někdy i bolesti, jen zřídka je projevem radosti, a vyjadřuje se onomatopoickou interjekcí u malých dětí: *Matěj uraženě zařval a rozbrečel se: „Proč mě biješ, když nic nedělám. **Bééé!**“ V tom okamžiku se rozbrečel i Honzík: „Já nejsem blbej! **Ééé!**“* (Hlavínová 263).

Úpění jako projev bolesti se vyjadřuje onomatopoickým výrazem: *„**Úúúúú**…,“ úpěl Josef* (Vadný 57), *„**Úúúúúúf**,“ zaúpěl jsem* (Cerha 77)

Projev a účinek emoce se zcela ojediněle vyjadřují emocionálními interjekcemi s inherentními významy, a to při posměchu (jízlivosti, uštěpačnosti, uchechtnutí, kousavosti, výsměchu, ironie aj.), které jako projevy emocí jsou blízké smíchu, srov. ***Heh, heh, heh**, no to teda čumím!“ ozval se za námi posměšný opilcův hlas* – (Kantorek 83), *„**Pche**,“ uchechtne se, mávne rukou a vytahuje cigaretu* (Černohous 45), *Ten výtečník měl výhodu, že byl o rok starší – **kiš, kiš**, propadl! – a světem protřelý* (Zlámal 30), a při vzdoru, který je blízký projevu mračení a je rozhodným zpravidla hněvivým nesouhlasem s něčím, srov. *Udělám to **a basta***.[22]

Projev a účinek emoce se vyjadřují i kontaktovými interjekcemi, např. při mazlení (laskání): *„Ty moje potěšeníčko… **ňu, ňu, ňu**,“ zavrtala mu něžně špičku nosu do bílé skvrny na bříšku* (Slavická 70), *[r]učičky **ťuťuťu** hladí hubu a jazyk.*

7. ZÁVĚR

Popisujeme emocionální interjekce na hierarchicky uspořádaném systému emocí (citů, pocitů), který je značně sémanticky strukturován, a v tom je jeho specifičnost. Teoretickým rámcem popisu je odrazová sémantika. Popis se uskutečňuje na základě dlouhodobé excerpce nejsoučasnější beletrie a pomocí korpusové analýzy, která umožňuje brát v úvahu kontext interjekcí na obrovském množství elektronických dat z jazykové praxe. Ukazuje se, že emocionální interjekce mají jen v málo případech inherentní význam emocionálnosti a že se u nich silně uplatňuje polysémie a synonymie, kdy důležitou roli hraje kontext a situace, v níž jsou interjekce užity. Emocionální interjekce se liší od jiných slovních druhů: zatímco u těchto slovních druhů je vztah mezi pojmenovanou skutečností a slovem zprostředkován abstrakcí, myšlením, emocionální interjekce mají vztah k emocím přímý, bezprostřední, nezprostředkovaný pojmy (jen u sekundárních emocionálních interjekcí jsou ještě „zbytky pojmů“). Podobná je situace u onomatopoických interjekcí, u nichž reálné zvuky člověka i živého a neživého světa, který ho obklopuje, jsou napodobovány zvukovými prostředky jazyka, aniž by zde byly pojmy (Štěpán 2016), což má za důsledek to, že tyto interjekce jsou si podobné v různých jazycích, jak jsme ukázali už v dílčím příspěvku odrazové sémantiky (Štěpán 1980, s. 206). Kontext a situace u onomatopoických interjekcí nejsou tak důležité jako u interjekcí emocionálních. Co mají emocionální a onomatopoické interjekce společné, je to, že mají často specifický hláskový sklad odlišný od jiných slovních druhů.

Emocionální interjekce mají rozsáhlou polysémii, protože jedna interjekce může v různých kontextech vyjadřovat mnoho různých emocí. Z interjekcí primárních (neodvozených) je to především interjekce *ach,* která vyjadřuje duševní stavy jako slast, štěstí, radost, veselost, smutek, úleva, dojetí, překvapení, altruistické

[22] U této interjekce italského původu dochází v současné češtině k rozsáhlé kombinatorice s jinými lexémy (Šimečková 2015).

emoce láska, nenávist, obdiv, nadšení, estetická emoce krásy. Pokud jde o interjekce sekundární (odvozené), je to např. interjekce *bože,* která vyjadřuje libost, nepříjemnost, štěstí, neštěstí, radost, smutek, zkroušenost, zdrcenost, utrpení, úlevu, neklid, zoufalství, překvapení, strach, lásku, nadšení, hněv, krásu, hnus, lítost atd.

Některé emoce mají bohatou synonymii interjekcí, která souvisí se specifickým hláskovým skladem tvarově různých interjekcí. Týká se to především bolesti, radosti, smutku, úlevy, překvapení, strachu, leknutí, nedůvěry, obdivu, pohrdání, nadšení, hněvu aj. Tak např. emoce radost má synonymní interjekce neodvozené s inherentním významem *jupí, juchú* a jejich varianty, *tralala juchajdá,* dále *ach, ó, oj, jaj, á, jú, jó, ej, joj, ha, hoho, hej, hurá, ah, oh,* neartikulované zvuky (nelexikalizované lingvální prostředky) *uá, áá* a varianty, odvozené interjekce *jé, jéjej, jejda, páni, pane, hrome, bože, hergot* atd.

Velký elektronický korpus SYN dnes umožňuje, abychom na základě rozsáhlého empirického materiálu podali podrobnou klasifikaci emocí. Uvedli jsme pět základních typů emocí, které jsme dále třídili ze sémantického hlediska na další druhy emocí, u nichž se emocionálnost vyjadřuje jazykově interjekcemi. Vedle emocí jsme si všimli i různých projevů a účinků emocí, z nichž jen některé se vyjadřují interjekcemi. Náš popis emocionálnosti může být využit také při přípravě **Akademického slovníku současné češtiny**, protože dosavadní výkladové slovníky dosud nezachycovaly některé emocionální interjekce vůbec, jak jsme uvedli v úvodu, a jindy zase nepopisovaly sémantické odstíny emocionálních interjekcí. Nezabývali jsme se tím, že se u jedné interjekce může kombinovat více emocí.

Třebaže náš materiál je rozsáhlý, přesto jsme problematiku ještě nevyčerpali a bude třeba ve výzkumu dále pokračovat s tím, jak poroste rozsah elektronických korpusů, a to především mluvených. Bude nutno také ukázat, že do češtiny pronikají interjekce z jiných jazyků jako *wow*, šíří se interjekce *och* atd. Systematickým popisem tohoto procesu jsme se v tomto příspěvku nezabývali; korpus SYN obsahuje mnoho přeložených textů a v nich mnohdy zůstávají nepřeloženy cizí interjekce z původního jazyka.

ELEKTRONICKÝ KORPUS A EXCERPOVANÁ SOUČASNÁ ČESKÁ PRÓZA [23]

Český národní korpus SYN. Třetí verze z 20. 2. 2015. Ústav Českého národního korpusu. Dostupné online na adrese: <http://www.korpus.cz>

Abrahamová, J., Šamanky z Maxova, 2006 – *Borovička, V. P.,* Dynastie Nováků, 2001 – *Brumovská A. a,* Krájení snů, 2004 – *Brumovská, A. b,* Život bez psa – život pod psa, 1999 – *Brycz, P.,* Malá domů, Brno 2005 – *Březinová, I.,* Báro, nebreč…, 2007 – *Buberle, M.,* Kantořina – těžká dřina, Havlíčkův Brod 2005 – *Caha, A.,* Jánošík, 2009 – Cerha, V., Zoo- obchod U Kolouška, 2009 – *Ciprová, O.,* Čas žít, čas milovat, 2008 – *Čermák, M.,* Klec na policajta,

[23] Místo vydání je uvedeno jen tehdy, nebyla-li jím Praha. Užívá-li se ojediněle jiného vydání než prvního, uvádí se také rok 1. vydání.

1991 – *Černohous, A.,* Nastěnka, Olomouc 2003 – *Demel, D.,* Nahý valčík, 2007 – *Emingerová, D.,* Něžná tygřice, 2009 – Litomyšl 2012 – *Fahrner, M.,* Pošetilost doktora vinnetouologie, Brno 2004 – *Hattala, M.,* Milenka nejvěrnější, 2006 – *Henryková, J.,* Útěk do života, Vimperk 2006 – *Herzová, E.,* Riskuj pro lásku, 2000 – *Heřmanová, R.,* Návštěvy se nežerou, 2007 – *Hlavínová, H.,* Plyšová veš, 2007 – *Hokeš, T.,* Panáčci. 2009 – *Hudečková, E.,* Bezhlavá kobyla, 1992 – *Hurník, I.,* Fialový notýsek, 2008 – *Jareš, V.,* Všichni proti všem, 2006 – *Jaroš, M.,* Čachtická paní. Krvavý polibek, 2010 – *Junková, Š.,* Zachraň mě, lásko, Liberec 2006 – *Kabátová, V.,* Nová láska na obzoru, Havlíčkův Brod 2006 – *Kačírková, E.,* Léčky a pasti, 1998 – *Kantorek, P.,* Žoužel a jiné povídky, 2007 – *Káš, S.,* Medicína v nedbalkách, Olomouc 1998 – *Kindl, M.,* Dokonalá zkratka, 2001 – *Kirschová, D.,* Láska z kapek deště, 2009 – *Klempera, J.,* Příběh velkovévodkyně Toskánské, 2009 – *Klíma, J.,* Nespouštěj se s nikým, kdo je potrhlejší než ty, 2000 – *Kludská, D.,* Vzpomínky schované v duši, 2005 – *Kohout, P.,* Cizinec a Krásná paní, Příbram 2009 – *Konáš, M.,* Kronika malého světa, Pelhřimov 2004 – *Kopecký, I.,* Čas hříchů, Havlíčkův Brod 2007 – *Korbička, V.,* Sázkař, 2001 – *Kraus, O. B.,* Vepři ve při, 1993 – *Kremlička, V.,* Lodní deník, 1991 – *Krninský, J. M.* – *Hosnedlová, H.,* Docela jiný svět, 2004 – *Kubíková, K.,* Samoživitelka, 2008 – *Lažanská, I.,* Pod kopyty nebe, 2003 – *Longinová, H. a,* Kočka v kleci, 2009 – *Longinová, H. b,* Kukačky, 2012 – *Lukešová, L.,* Kdo mi dá růži?, 1999 – *Macků, I.,* Řekni mi svoje znamení, 2011 – *Madejová, R.,* Spalující vášeň, Třebíč 2009 – *Macháček, L.,* Začít milovat, 2004 – *Malinda, J.,* Polopravdy, čtvrtpravdy a celopravdy, 2003 – *Marounková, H.,* Cesta ho hlubin psí duše, České Budějovice 2008 – *Meca, V.,* Richard Kočičí srdce, 2001 – *Michalovic, O.,* Ve službách knížete Václava, Český Těšín 1998 – *Mika, M.,* Sebevznícení, Děčín 2004 – *Mikeš, V.,* Škodlivý prostor, 2012 – *Miková, K.,* Na křídlech touhy, Líbeznice 2004 – *Moučková, M.,* Attilův bojovník, 2007 – *Muška, L.,* Veronika vražednice, 2008 – *Navrátil, B.,* Cesta slepého koně, Šenov u Ostravy 2009 – *Nosková, V.*, Víme svý, 2008 – *Outratová, J.*, Dvakrát v jedné řece, 2004 – *Parkánová-Whitton, H.,* Jak si vypěstovat na anglické zahrádce českého trpaslíka, 2005 – *Pavlíčková, M.,* Nádherná rána, 2006 – *Pilzová, M.,* Stigmata duše, 2000 – *Polách, A.,* Mezi císařem a papežem, 2006 – *Pospíchal, V.,* Když dvanáctá hodina odbila, Liberec 2013 – *Pošíval, Z.,* Zakázané doteky, 2012 – *Slavická, M.,* Povídky jamrtalské, 2010 – *Tejkalová, J.,* Já a štrúdl, 2010 – *Toulová, E.,* Šťastná, 2011 – *Vadný, J., Spruzená, Z.*, Přeloučský román, 2003 – *Váchal, J.,* Jak nedočíst Viewegha, 2008 – *Valšík, C.,* (Bude) vaše dítě vrah? 2010 – *Vedralová, A.,* Nancy Storace, 2012 – *Vochalová, I.,* Úplná prázdnota, 1998 – *Vrbová, L.,* Bobule a můj život s nimi v reálném socialismu a kapitalismu, Přáslavice 2006 – *Zábranský, D.,* Slabost pro každou jinou pláž 2006 – *Zemanová, Z.,* Když vločky pláčou…, 2009 – *Zink, P.,* Únor, 1993 – *Zlámal, J.,* Konce velkých lásek, 1997 – *Žák, D. J.,* Návrat Krále Šumavy, 2012.

LITERATURA

BERGEROVÁ, H. – VAŇKOVÁ, L., et al. (2015): *Lexikalische Ausdrucksmittel der Emotionalität im Deutschen und im Tschechischen.* Ostrava: Universität Ostrava.

ČMEJRKOVÁ, S. (2013): Funkce sdělení. In: S. Čmejrková – P. Kaderka: *Pragmatické aspekty češtiny. Studie k moderní mluvnici češtiny,* 1. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 28–56. Dostupné online na adrese: <https://sites.google.com/site/mluvnicecestiny/publikacni-vystupy>. Cit. 30. 5. 2015.

DANEŠ, F. (1990): Cognition and emotion in discourse interaction: a preliminary survey of field. In: *Proceedings of the 14the international congress of linguistics.* Berlin, s. 168–169.

FILIPEC, J. – DANEŠ, F. (eds.) (1978): *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost.* Praha: Academia.

GREPL, M. (1967): *Emocionálně motivované aktualizace v syntaktické struktuře výpovědi.* Brno: Universita J. E. Purkyně v Brně.

GREPL, M. (ed.) (1980): *Otázky slovanské syntaxe IV/2. Sborník sympozia Aktualizační (pragmatické) složky výpovědi v slovanských jazycích. Brno 6.–9. září 1976.* Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brně.

HALLER, J. (1977): *Český slovník věcný a synonymický III.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

HAUSENBLAS, K. – KUCHAŘ, J. (eds.) (1974): *Čeština za školou.* Praha: Orbis.

HAVRÁNEK, B. (ed.) (1960–1971): *Slovník spisovného jazyka českého.* Praha: Nakladatelství Československé akademie věd – Academia.

HILDEBRAND-NILSHON, M. (1980): *Die Entwicklung der Sprache. Phylogenese und Ontogenese.* Frankfurt am Main – New York: Campus Verlag.

KLEŇHOVÁ, E. (2012): Pojetí interjekcí v některých českých mluvnicích. *Naše řeč,* 94, s. 242–255.

KRZEMPEK, M. (2015): Semantyka czeskich wykrzykników. *Bohemistyka,* 15, n. 2, s. 103–138. Dostupné online na adrese: <http://www.bohemistyka.pl/artykuly/2015/Krzempek.pdf>. Cit. 4. 2. 2016.

LUDVÍKOVÁ, M. (1985): Citoslovce. In: M. Těšitelová a kol., *Kvantitativní charakteristiky současné češtiny.* Praha: Academia, s. 96.

MÜLLEROVÁ, O. (1979): *Komunikační složky výstavby dialogického textu.* Praha: Universita Karlova.

NAKONEČNÝ, M. (2000): *Lidské emoce.* Praha: Academia.

ROLLO, V. (1993): *Emocionalita a racionalita.* Praha: Jan Placák – Ztichlá klika.

SLEZÁKOVÁ, M. (2006): *Wow!* To 'sem teda nečekala! *Oops!* To 'sem nechtěla! O cizích slovech, ale nejen o nich. *Naše řeč,* 89, s. 57–72.

ŠIMEČKOVÁ, M. (2015): *Basta fidli kulatina* aneb k jednomu typu interjekcí. *Naše řeč,* 98. s. 103–106.

ŠTĚPÁN, J. (1978): Odrazová sémantika. In: *Slavica Pragensia 21.* Praha: Univerzita Karlova, s. 279–285.

ŠTĚPÁN, J. (1980): K interjekcím označujícím zvuky zvířat. *Slovo a slovesnost,* 41, s. 204–207. Dostupné online na adrese:< http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2688>. Cit. 30. 5. 2015.

ŠTĚPÁN, J. (1983): O pojmenování barev a jeho využití v současné češtině. *Slovo a slovesnost,* 44, s. 22–29. Dostupné online na adrese: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2865>. Cit. 17. 7. 2016.

ŠTĚPÁN, J. (1986): *Čas ve větě a textu.* Praha: Univerzita Karlova.

ŠTĚPÁN, J. (2011a): Ludvík Vaculík, Josef Škvorecký, Milan Kundera, Pavel Kohout a Václav Havel o češtině. *Bohemistyka,* 11, s. 3–13. Dostupné online na adrese: <http://www.bohemistyka.pl/artykuly/2011/Stepan.pdf >. Cit. 15. 11. 2014.

ŠTĚPÁN, J. (2011b): Kniha tabulek a frekvenčních seznamů z korpusové fonologie a morfologie. *Naše řeč,* 94, s. 153–155.

ŠTĚPÁN, J. (2012): Interjekce vyjadřující údiv (překvapení, úžas). *Naše řeč,* 95, s. 70–84.

ŠTĚPÁN, J. (2013): *Souvětí současné češtiny.* Liberec: Technická univerzita v Liberci. Dostupné online na adrese: <https://sites.google.com/site/mluvnicecestiny/publikacni-vystupy> Cit. 15. 11. 2014.

ŠTĚPÁN, J. (2016): Onomatopoické interjekce z hlediska jejich produktorů v současné české próze. *Jazykovědné aktuality,* 52, s. 4–18.

TÁBORSKÝ, J. (2010): Citoslovce (interjekce). In: V. Cvrček a kol., *Mluvnice současné češtiny 1*. Praha: Karolinum, s. 299–300.

ULIČNÝ, O. (1986): Citoslovce. In: M. Komárek – J. Kořenský – J. Petr – J. Veselková (eds.), *Mluvnice češtiny, 2: Tvarosloví.* Praha: Academia, s. 239–250.

VACHEK, J. (1981): Paralingvistické zvuky a psaný jazyk. *Slovo a slovesnost,* 42, s. 124–133. Dostupné online na adrese: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=2745>. Cit. 30. 5. 2015.

VAŇKOVÁ, I. – NEBESKÁ, I. – SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, L. – ŠLÉDROVÁ, J. (2005): *Co na srdci, to na jazyku.* Praha: Karolinum.

VOLKOVÁ, B. (1992): K emotivní sémantice a sémiotice. *Slovo a slovesnost,* 53, s. 11–21.

VONDRÁČEK, M. (1998): Citoslovce a částice – hranice slovního druhu. *Naše řeč,* 81, s. 29–37.

VONDRÁČEK, M. (2013): Citoslovce (interjekce). In: F. Štícha a kol., *Akademická gramatika spisovné češtiny.* Praha: Academia, s. 532–535.

VYGOTSKIJ, L. S. (1970): *Myšlení a řeč.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

ZIMA, J. (1961): *Expresivita slova v současné češtině.* Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.